

тифікації і конкретизації власності, а також для персоніфікації її власника. У наявності лише запозичене поняття «власність», яке ототожнюється, а по суті, підміняється економічними і цивілістичними теоріями про власність. Проте справа не лише в таких «запозичених» знаннях про власність. Проблема полягає й у самому кримінальному праві, предметом пильної уваги якого вищезазначені питання ніколи не були¹.

В антропологічному значенні власності стає зрозумілим, що адаптоване кримінальним правом уявлення про власність суперечить її онтологічним основам. Марні зусилля теоретиків кримінального права, які обстоюють правду вчорашнього дня, є підставою для пошуку іншого, не римського, філософсько-правового² та економічного³ досвіду з метою розв'язання проблем, що виникли.

Вважаємо, що досвід філософії щодо власності недооцінюється кримінальним правом. Разом із тим він може слугувати підставою та засобом подолання зазначених вище суперечностей.

Н. В. Немеса, к.ю.н., вчений секретар
НДІ вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН
України, асистент кафедри кримінального
права № 2 Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ВЗАЄМОДІЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА ПРАВОВИХ ФАКТОРІВ, ЩО ОБУМОВЛЮЮТЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР (ст. 240 КК УКРАЇНИ)

У тезах розглядається питання існування у кримінальному законі бланкетних диспозицій, розкриваються екологічні та правові фактори, що обумовлюють визначення надр як предмета порушення правил охорони або використання надр.

В тезисах рассматривается вопрос существования в уголовном законе бланкетных диспозиций, раскрываются экологические и правовые факторы, обуславливающие определение недр как предмета нарушения правил охраны или использования недр.

¹ Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности. – М. : Наука, 1978. – С. 49.

² Бочкарев С. А. Русские мыслители об антропологическом смысле собственности // Известия РПТУ им. А. И. Герцена. Аспирантские тетради. – 2008. – № 26. – С. 38-49.

³ Румянцев М. А. Антропологический подход к исследованию экономики: постановка проблемы // Вестн. СПбГУ. – 2007. – № 4. – С. 25-34.

The theses review the matter of blanket dispositions existence in criminal law, environmental and legal factors that contribute to defining the subsurface as an object of breaching the rules for subsurface protection or use have been disclosed.

1. Однією з визначальних особливостей диспозицій статей, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, є їх бланкетність. І це має свої підстави, адже у законі про кримінальну відповідальність недоцільно та й неможливо описати з вичерпною повнотою всі можливі порушення екологічного законодавства, що є дуже великим за обсягом і різноманітним за змістом. У більшості випадків з точки зору відповідності принципам юридичної техніки у самому кримінальному законі достатньо вказати на ознаки діяння лише у загальній формі. Водночас це не означає, що ознаки складу злочину, яких не достає, містяться у нормативно-правових актах, до яких відсилає бланкетна диспозиція. Як справедливо зауважує Е. М. Жевлаков, прийняття цих нормативно-правових актів викликано необхідністю регулювати відносини у сфері охорони та раціонального використання природних ресурсів, а не пояснювати зміст кримінально-правових природоохоронних норм¹. Регуляторні норми, які знаходять відбиття у приписах інших галузей законодавства (у даному випадку – екологічного), є первинними стосовно кримінально-правових, які за своєю сутністю є охоронними, оскільки застосування останніх можливе лише через пізнання змісту механізму дії регуляторних норм². Із цього випливає, що регуляторні нормативні акти не визначають ознак складу злочину, їх функціональне призначення (з позиції «погляду» на них кримінального права) полягає в іншому – у визначенні сутності заборони порушувати правила охорони або використання окремих компонентів довкілля, в тому числі й надр. До того ж лише закон про кримінальну відповідальність установлює, які діяння є злочинами і які покарання за них встановлено (ч. 2 ст. 1 КК).

2. Взаємодія регуляторного та охоронного законодавства знаходить свій безпосередній прояв й у способі формулювання у кримінальному законі об'єктивних ознак складу порушення правил охорони або вико-

---

¹ Див.: Жевлаков Э. Н. Уголовно-правовая охрана окружающей природной среды в Российской Федерации. – М. : НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 2004. – 678 с.

² Борисов В. И. Место уголовно-правовых норм в системе правового обеспечения отношений безопасности производства // Соотношение преступлений и иных правонарушений: современные проблемы : материалы IV Междунар. науч.-практ. конф. (27-28 мая 2004 г.). – М. : ЛексЭст, 2005. – С. 80.

ристання надр і, зокрема, такої його обов'язкової ознаки, як предмет злочину, адже у ст. 240 КК предмет злочину лише називається. Тому для з'ясування його змісту виникає необхідність звернення до законодавства про надра, де надра визначені як частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння (ст. 1 Кодексу України про надра).

Слід зазначити, що з приводу такого визначення надр у науковій літературі неодноразово наголошувалося на тому, що воно є суто географічним і потребує суттєвого вдосконалення на предмет урахування в ньому юридичного (правового) аспекту. Частково погоджуючись із такою думкою, вважаємо, що розв'язання цієї проблеми має ґрунтуватися не на протиставленні географічної (природничої) та правової сутності надр, а на їх органічному поєднанні, оскільки надра – це насамперед об'єкт природи. Тому саме природничі (екологічні) властивості мають покладатися в основу розробки правового поняття «надра». Водночас треба звернути увагу на те, що для забезпечення всебічного уявлення про специфіку надр як предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК, недостатньо враховувати лише ті властивості надр, що відбивають їх екологічну сутність. Для повноти характеристики предмета досліджуваного злочину так само, як й інших злочинів проти довкілля, важливим є розкриття впливу екологічних ознак на особливості правового статусу природних об'єктів, а отже, і виділення, поряд з екологічними ознаками предмета злочину, ще й групи правових ознак. Виходячи з цього, пропонуємо до екологічних ознак надр як предмета злочину відносити: 1) природність їх походження; 2) перебування у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими природними об'єктами; 3) невіддільність від природного середовища завдяки людській праці; 4) здатність надр забезпечувати сприятливі умови життєдіяльності людини. Серед правових ознак предмета даного злочину вважаємо доцільним вказати на: 1) імперативність, яка полягає у виключності права власності українського народу на надра та встановленні зумовленого цим порядку надання спеціальних дозволів на користування ними; 2) вилученість надр із цивільного і господарського обігу.

3. Окремою проблемою у контексті визначення предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК, є розмежування сфери дії надрового та земельного законодавства, адже на практиці нерідко виникають ситуації, коли фактично один і той самий природний об'єкт одночасно є і части-

ною надр, і поверхневим шаром ґрунтів (як-от: пісок, гравій тощо). А це у свою чергу, породжує складнощі у кваліфікації злочинів та розмежуванні суміжних злочинів, зокрема, тих, що передбачені статтями 239¹, 239², 240 КК. Така колізія насамперед створена самим законодавцем, який у ч. 3 ст. 79 Земельного кодексу України вказав, що «право власності на земельну ділянку розповсюджується на простір, що знаходиться над та під поверхнею ділянки на висоту і на глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд»¹. Отже, з одного боку, власник земельної ділянки має право вільно володіти, користуватися та розпоряджатися нею у визначених межах, а з другого – підземний простір, на який згідно із Земельним кодексом поширюється його право власності, відповідно до законодавства про надра є об'єктом виключної власності українського народу і може надаватися лише у користування. На наш погляд, вирішення цього питання можливе лише шляхом чіткого визначення верхньої межі надр та нижньої межі землі. Дійсно, використання землі може бути пов'язане з поглибленням під поверхню земельної ділянки (іноді значним, як-то: риття великих котлованів чи улаштування глибоких фундаментів для зведення багатоповерхових будинків). Але це слід розглядати як одну зі сторін господарського використання самої землі, а не надр. Тобто, визначаючи межі між надрами та землею, необхідно виходити з того, що можливість правомірного використання земельної ділянки обмежується не стільки її фізичними та природними ознаками, скільки юридичними – цільовим призначенням (у даному випадку метою зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд, ведення сільськогосподарських робіт тощо).

Викладене підтверджує, що незважаючи на тісний зв'язок землі та надр, вони все ж таки є різними природними об'єктами, щодо яких встановлено самостійний правовий режим. Ділянки землі, на відміну від надр, можуть бути предметом цивільно-правових угод купівлі-продажу, міни, дарування, оренди, передачі землі у спадщину², що є свідченням того, що вони не вилучені із цивільного обороту. Привласнення ділянки землі не означає автоматичного привласнення мінеральних ресурсів надр і не суперечить ст. 13 Конституції України, згідно з якою надра є об'єктами права власності українського народу.

---

¹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. №2768-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – №3. – Ст. 27

² Хом'яченко С. І. Поняття та види обігу земельних ділянок // Часопис Київ. ун-ту права. – 2009. – №2. – С. 227

4. Таким чином, для розкриття змісту суспільно небезпечного діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність у ст. 240 КК, необхідно звернутися до законодавства, яке регулює відносини у сфері охорони та використання надр (численні закони, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та ін.). Це зумовлене тим, що без чіткого визначення того, що слід визнавати надрами та які саме спеціальні правила в цій галузі були порушені, не можливо правильно вирішити питання кримінально-правової кваліфікації учиненого діяння та притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за ст. 240 КК.

В. В. Лісняк, голова Криничанського районного суду Дніпропетровської області

ПІЗНАННЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ В АСПЕКТІ БЛАНКЕТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ (НА ПРИКЛАДІ ст. 320 КК УКРАЇНИ)

У тезах розглядається питання щодо пізнання суб'єкта порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в аспекті бланкетності кримінально-правових норм.

В тезисах рассматривается вопрос относительно познания субъекта нарушения установленных правил оборота наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов или прекурсоров в аспекте бланкетности уголовно-правовых норм.

The theses consider the issue of cognizing the subject of violating drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors trafficking rules in terms of blanket criminal legal regulations.

1. У кожному кримінальному провадженні, порушеному за ст. 320 КК України, на досудовому слідстві і в суді необхідно встановлювати, яким саме нормативно-правовим актом передбачено обов'язок особи дотримуватися спеціальних правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. У процесуальних документах мають бути зазначені назва, дата і пункт відповідних нормативно-правових актів.

Серед таких нормативно-правових актів є й закони, й положення, й інструкції, й порядки. Вони забезпечують загальний рівень регулювання відповідних відносин, на чому наголошує, зокрема, Пленум Верховного